

نقش حج در تبیین و گسترش شعارها و اهداف انقلاب اسلامی

سید عقیل نسیمی^۱

چکیده

با توجه به اینکه حج، نقش بسیار کلیدی در هویت بخشی و بیداری مسلمانان جهان، در طول تاریخ داشته است، متفکران اسلامی کوشیده اند از این بستر عظیم، برای شناساندن حق و معرفی چهره واقعی باطل و ستم پیشگان عصر خود استفاده کنند. از آنجایی که انقلاب اسلامی ایران نیز باعث دگرگونی عظیمی در زمینه های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شد و تأثیری شگرف در سطح جهانی به وجود آورد، این اجتماع، به عنوان مکان استراتژیک فرهنگی در جهت شناساندن شعارها و اهداف انقلاب اسلامی، می تواند مورد استفاده قرار گیرد که بالطبع، نیاز به مدیریت و برنامه ریزی قوی و کارآمد دارد. لذا هدف این مقاله، بررسی نقش توانایی ها، جایگاه و ظرفیت های عظیم حج در جهت تبیین و گسترش شعارها و پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی است. نتایج تحقیق بیانگر آن است که حج، نقش تعیین کننده ای در تحقق اهداف معنوی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی انقلاب خواهد داشت.

واژگان کلیدی: حج، انقلاب اسلامی، اهداف.

۱. مدرس دانشگاه و پژوهشگر حوزه فرهنگ

مقدمه

حج به عنوان یکی از احکام و فروع دین اسلامی، از اولین سال‌های پیروزی انقلاب اسلامی، به منظور تحقق اهداف برون‌مرزی انقلاب اسلامی مورد توجه قرار می‌گیرد. بنیانگذار انقلاب اسلامی از همان ابتدای انقلاب، هر سال برای حجاج بیت‌الله الحرام پیام ارسال می‌کردند^۱، که بیانگر تأثیر حج در تحقق اهداف انقلاب است. در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز آمده است: «قانون اساسی، با توجه به محتوای انقلاب اسلامی ایران که حرکتی برای پیروزی مستضعفان بر مستکبرین بود، زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج کشور فراهم می‌کند؛ به‌ویژه در گسترش روابط بین‌المللی با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند: «ان هذمه امتکم امه واحده» و استمرار مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم، در تمام جهان قوام یابد.

اصل ۱۵۴ قانون اساسی نیز نظام اسلامی را مقید به حمایت از ملل مبارز و محروم می‌کند؛ درعین حال نداشتن چشمداشت به سرزمین و حاکمیت آنها در ازای این حاکمیت را یادآور می‌شود.

جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد. بنابراین در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفان در برابر مستکبران، در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.

همچنین بند شانزده از اصل سوم، دولت جمهوری اسلامی ایران را موظف به تنظیم سیاست خارجی کشور، براساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان

۱. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، محمد باقر حشمت زاده، ۱۳۸۵، ص ۳۵.

و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان می‌کند. لذا از اهداف پیشرو نظام، صدور و ترویج شعارها و اهداف انقلاب اسلامی است؛ و از مهم‌ترین زمان‌ها برای نیل به مقصود، موسم حج است که مسلمانان جهان در آن شرکت می‌کنند. مقام معظم رهبری می‌فرماید:

صدور انقلاب، یعنی صدور فرهنگ انسان ساز اسلام و صدور صفا و خلوص و تکیه و اصرار بر ارزش‌های انسانی. ما به این کار و این وظیفه افتخار می‌کنیم. این راه انبیاست و ما این راه را باید ادامه دهیم... . صدور انقلاب به معنای صادر کردن ارزش‌های انقلابی و افشاگری درباره مستبدها و ظالم‌های عالم، وظیفه و تکلیف الهی ماست. اگر این کار را نکنیم، کوتاهی کرده ایم. جمهوری اسلامی و ملت ایران، آن شخصیت عظیم و عالی‌قدری که دنیا را در مقابل عظمت خودش کوچک و خاضع کرد، نشان دادند که همه قدرت‌های عالم، برای مقابله با چنین عزم و اراده معظم و پولادینی، کوچک‌اند.^۱

امام راحل علیه السلام نیز می‌فرماید:

مسئولان ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست. انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچم‌داری حضرت حجت ارواحنا فداه است که خداوند بر همه مسلمانان و جهانیان منت نهد و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد.^۲

نهضت برای اسلام نمی‌تواند محصور باشد در یک کشور، و نمی‌تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام، همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است.^۳

۱. حدیث ولایت، دفتر مقام معظم رهبری (مدیریت ویژه نشر آثار)، صص ۲۴۴ و ۲۴۷.

۲. صحیفه نور، امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲۱، ص ۳۲۷.

۳. همان، ج ۱۰، ص ۴۴۶.

نهضت ما اسلامی است... . نهضت مستضعفان سراسر جهان است قبل از آنکه به منطقه‌ای خاص متعلق باشد.^۱

در مقاله حاضر، محقق به دنبال آن است که نقش حج را در تبیین شعارها و اهداف انقلاب بررسی کند. لذا در ابتدا به معرفی شعارها و اهداف انقلاب پرداخته، سپس اهداف و دستاوردهای حج را مورد دقت قرار داده و با بررسی نقاط اشتراک، به نقش حج در این زمینه اشاره کرده و وظیفه زائران ایرانی را بیان نموده است.

۱. شعارها و اهداف انقلاب اسلامی ایران

شعار انقلابی، عبارتی نسبتاً موزون، ساده و عام‌فهم است که دسته‌جمعی ادا می‌شود و با تکیه بر عواطف و احساسات توده‌ای، ارزیابی مثبت و منفی‌ای از وضع موجود یا وضع ایده‌آل یا شخصیت‌های سیاسی آن را نشان می‌دهد. شعار انقلابی با قضاوت ارزشی، به توده‌ها جهت می‌دهد و آنها را دعوت به عمل سیاسی جمعی می‌کند تا نظام حاکم را براندازند و نظامی آرمانی را جای‌گزین آن کنند. آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی را از خلال شعارهای مردم، در دوران پیروزی و پیام‌های رهبران سیاسی و فکری، با استفاده از روش تحلیل محتوا می‌توان شناخت.^۲

شعار اصلی و تأکید ویژه انقلاب بر استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی، و تأمین شرایط عملیاتی این شعار، برای همگان است. محمد مهدی پناهی در کتاب «جامعه‌شناسی شعارهای انقلاب اسلامی ایران»، در سال ۱۳۸۲ به بررسی شعارهای انقلاب پرداخت که حاصل تحقیق را به صورت جدول ذیل جمع‌بندی و نمایش داد.

۱. صحیفه نور، ج ۱۱، ص ۱۱۰.

۲. جامعه‌شناسی شعارهای انقلاب اسلامی ایران، محمدحسین پناهی، ۱۳۸۲، ص ۴۹.

۲۱٪	جمهوری اسلامی	۳۶٪	اهداف و ارزش‌های سیاسی
(۲۶٪)	آزادی‌ها و حقوق سیاسی		
۱۶	حکومت اسلامی		
(۴۱٪)	شهادت و جانبازی	۴۹٪	اهداف و ارزش‌های فرهنگی
(۳۱٪)	دین اسلام		
(۶٪)	حجاب اسلامی		
(۱۶٪)	اسطوره‌های اسلامی		
(۴٪)	سایر ارزش‌ها و هنجارها		
نفی فقر و محرومیت‌های اقتصاد و حمایت از طبقات محروم		۵٪	اهداف و ارزش‌های اقتصادی
مخالفت با سرمایه‌داری و طبقات مرفه			
۱۰٪	مبارزه و شیوه‌های مربوط به تحقق اهداف انقلاب		

با مطالعه تمام اسناد موجود که به بررسی اهداف و دستاوردهای انقلاب همت گمارده بودند، محقق، پژوهش‌های انجام‌شده را در قالب یک جدول نمایش داده و در حیطه‌های معنوی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و... تقسیم‌بندی کرده است.

اهداف	توضیحات
معنوی و دینی	زنده‌کردن اسلام و اجرای قوانین آن در ایران، تحول به ملتی شجاع تحول به ملتی جهادگر، تحول به ملتی شهادت‌طلب، - تحول به ملتی ایثارگر و نوع‌دوست، تحول به ملتی حاضر در صحنه، تحول به ملتی با ریشه و بینش سیاسی، تحول به ملتی پیروز بر نفس، تجدید حیات اسلام، ثبات کونندگی اسلام، احیای ولایت فقیه، شکستن تابوی دخالت روحانی در سیاست، زمینه‌سازی برای قیام

	<p>امام مهدی <small>علیه السلام</small>، احیای حج ابراهیمی، احیای نماز جمعه.^۱</p>	
<p>۱. براندازی نظام سلطنتی و ایجاد حکومتی دینی و مستقل. ۲. اداره امور کشور براساس شورا، دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر. ۳. نفی هرگونه ستمگری، ستم‌کشی، سلطه‌گری و سلطه‌پذیری. ۴. امنیت داخلی و نفی تفتیش عقاید، سانسور و تجسس؛ مگر به حکم قانون. ۵. آزادی نشریات، مطبوعات، اجتماعات و راه‌پیمایی‌ها و تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در حدود قانون. ۶. اتکا به آرای عمومی در اداره کشور و مشارکت عامه مردم در تعیین</p>	<p>داخلی</p>	<p>سیاسی</p>

۱. صحیفه نور، ج ۵، ص ۲۶۲؛ ج ۶، ص ۹۰؛ ج ۸، صص ۹، ۵۴، ۱۳۸، ۱۸۲ و ۱۹۶؛ ج ۱۰، ص ۸۸؛ ج ۱۴، صص ۱۲۰ و ۱۳۳؛ ج ۱۵، صص ۱۳۰ - ۱۳۱ و ۲۱۴؛ ج ۱۶، ص ۱۹۲.

<p>سرنوشت خویش. ۷. طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب. ۸. محو هرگونه استبداد، خودکامگی و انحصارطلبی. ۹. تقویت کامل بنیه دفاع ملی، برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی نظام اسلامی. ۱.</p>		
<p>۱. تنظیم سیاست خارجی کشور براساس معیارهای اسلام و تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی دریغ از مستضعفان جهان. ۲. ایجاد روابط صلح آمیز متقابل، با دول غیرمحارب. ۳. حمایت از مبارزه حق طلبانه مستضعفان در برابر مستکبران، در هر</p>	<p>خارجی</p>	

۱. برگرفته از اصول ۳، ۶، ۷، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۱۵۲ و ۱۵۴ قانون اساسی ج. ۱. ا. است. خبرنامه تیپ ۸۳ امام

صادق علیه السلام، ویژه نامه انقلاب اسلامی، لوح فشرده پرسمان، اداره مشاوره نهاد رهبری، کد: ۱۰۰۱۲۹۹۷۵/۲.

<p>نقطه از جهان، در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت های دیگر. ۱.</p>		
	<p>۱. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی براساس ایمان و تقوا. ۲. مبارزه با مظاهر فساد و تباهی. ۳. بالابردن سطح آگاهی های عمومی با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه های گروهی. ۴. آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی تا سر حد خودکفایی کشور. ۵. تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار، از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان. ۶. رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای عموم در زمینه های مادی و معنوی. ۷. ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضرور. ۸. تأمین حقوق همه جانبه افراد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای عموم و تساوی همه در برابر قانون. ۹. توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین مردم. ۱۰. تدوین قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی،</p>	<p>فرهنگی و اجتماعی</p>

اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی و سیاسی براساس موازین اسلامی.
۱۱. برقراری حقوق مساوی برای مردم، بدون توجه به قوم، قبیله، رنگ، نژاد و زبان.
۱۲. برخورداری تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، از کارافتادگی، بی‌سپرستی، حوادث و سوانح و خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی، به‌صورت بیمه و غیره.
۱۳. آزادی‌های اجتماعی، از جمله آزادی کار و حق دادخواهی برای هر فرد. ۱.
۱۴. وحدت کلمه.
۱۵. وحدت شیعه و سنی.
۱۶. هم‌گرایی حوزه و دانشگاه.
۱۷. همنشینی و هم‌اندیشی اقوام و صفوف مختلف.
۱۸. هم‌گرایی مردم و ارتش.
۱۹. تحرک بانوان در فعالیتهای سیاسی اجتماعی. ۲.

۲. اهداف و دستاوردهای حج

اصلی‌ترین محورها و مؤلفه‌های حج ابراهیمی از منظر مقام معظم رهبری، عبارت‌اند از معنویت، وحدت و یکپارچگی (با هدف تشکیل امت واحده) و برائت از مشرکین و ایادی شرک و کفر.^۳

۱. برگرفته از اصول ۳، ۴، ۱۹، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است.
۲. صحیفه نور، ج ۵، ص ۱۰۰؛ ج ۱۲، ص ۲۲۲؛ ج ۱۷، ص ۵۳؛ ج ۱۸، ص ۲۲۸؛ ج ۱۹، ص ۱۹۱؛ ج ۲۱، ص ۱۰۸.
۳. حج از یک طرف مظهر معنویت است، از یک طرف مظهر وحدت و یکپارچگی امت اسلام، و یک قدم به‌سوی تشکیل امت واحده اسلامی است و از طرف دیگر مظهر برائت از دشمنان خدا برائت از مشرکین و ایادی شرک و کفر است. اگر ان‌شاءالله این سه جهت در حج متجسد و مجسم شود، حج فایده خود را بخشیده است. (بیانات معظم له در تاریخ ۸۷/۱۱/۲۶).

ایشان در جایی می‌فرماید: «یکی از فرصت‌های عظیم حج، امکان گسترش تفکر اسلامی بر مبنای وحدت دیانت و سیاست و حضور دین در عرصه‌های مختلف زندگی است».

اهداف حج از دیدگاه مقام معظم رهبری

معنویت، الوهیت، ارتقای مادی و معنوی، تقویت عبودیت و هجرت الی الله، تقرب به خدا در اندیشه و عمل، تخلیه حج از انگیزه‌های مادی و دنیایی، نزدیک کردن حج به روح و معنا.	معنوی (دینی)
تشکیل امت واحده.	اجتماعی
برائت از مشرکین، عدم جدایی دین از سیاست، دعوت به درک و عمل سیاسی، همراه کردن توحید با برائت از مشرکین.	سیاسی
شناخت توطئه و روش‌های فرهنگی، مقابله با توطئه‌های فرهنگی. ^۱	فرهنگی

دستاوردهای حج

درباره دستاوردهای حج، پژوهشگرانی نظیر پوریا^۲، مبلغی^۳، حسینی^۴ و خسروجردی^۵ تحقیقاتی انجام داده‌اند که در یک جمع‌بندی، مطالعات آنان را می‌توان تحت عنوان دستاوردها و کارکردهای حج در ابعاد زیر دسته‌بندی و بیان کرد:

تقویت ایمان، تکامل شخصیت، تغییر در رفتار و منش، تولدی دوباره، گذار از مادیات به معنویات، میل به نیکوکاری، احترام به هم‌نوع، شادکامی، آمرزش گناهان، توشه آخرت، رضایت و خشنودی خدا، تقویت دین، یاد خداوند.	فردی (دینی)
--	-------------

۱. تحلیل راهبردی بیانات مقام معظم رهبری پیرامون حج با محوریت موضوع انسان‌شناسی، کرامتی.

۲. حج کنگره عظیم امت اسلام، علی پوریا، خبرگزاری سحر، ۱۴ آبان ۱۳۸۷.

۳. حج برنامه گسترده فرازمانی و فرامکانی، احمد مبلغی، خبرگزاری قرآنی ایران، ۱۳ آبان ۱۳۸۸، شماره خبر ۴۸۶۸۷۴.

۴. کارکردهای سیاسی و اجتماعی حج، کریم حسینی، روزنامه کیهان ۱۳۸۶/۸/۲۷.

۵. کارکردهای مناسک حج، محمود خسروجردی، ۱۳۹۱، ص ۶۱.

اجتماعی	لغو امتیازات، افزایش تعاون و امداد رسانی، سرمایه اجتماعی، تبیین جایگاه انسان، پی بردن به جایگاه رفیع خداوند، تقویت پایه فرهنگ جامعه پذیری و قوام جوامع، همبستگی اجتماعی، افزایش آگاهی اجتماعی، تقویت دین.
سیاسی	اعلان مواضع رسمی دولت اسلامی، اتحاد سیاسی، قیام همگانی، یکپارچگی امت اسلامی، دستیابی به قسط و عدالت، اعلان براءت از مشرکان و کافران، تظاهرات نمادین عمومی.
فرهنگی	تأثیر بر افکار عمومی، توسعه شبکه ارتباطی، انتقال اطلاعات و دانش، فراگیر بودن و جامعیت، بی‌زمانی و بی‌مکانی.

۳. نقش حج در تبیین و گسترش شعارهای انقلاب اسلامی

در اسلام، حج مهم‌ترین و بزرگ‌ترین اجتماع انسانی است که هر سال اتفاق می‌افتد، و در این گردهمایی بزرگ دینی، مردم از کشورها و فرقه‌های مختلف اسلامی در کنار هم به انجام مراسم مذهبی می‌پردازند. مسلمانان در مراسم حج، بهترین فرصت را دارند تا علاوه بر انجام شعایر اسلامی، از مشکلات کشورهای اسلامی آگاهی یابند و با دیگر مسلمانان تبادل فکر و اندیشه کنند. امام خمینی در این رابطه می‌فرماید:

بر ملت‌های اسلامی لازم است که در این اجتماع مقدس حج، اولاً در مسائل اساسی اسلام و ثانیاً در مسائل خصوصی کشورهای اسلامی تبادل نظر کرده، ببینند که در داخل کشورها با دست استعمار و عمال آن بر برادران مسلمان آنان چه می‌گذرد. اهالی هر کشوری باید در این اجتماع مقدس، گرفتاری‌های ملت خود را به مسلمین جهان گزارش دهند.^۱

در راستای تحقق اهداف انقلاب اسلامی از طریق مسئله حج نیز، در سال ۱۳۶۱، به‌کوشش سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، اولین سمینار بین‌المللی حج در هند و افریقا

برگزار شد. برنامه اولین کنفرانس جهانی حج، به منظور شناساندن مسئله حج، فلسفه حج، اتحاد مسلمانان جهان، معرفی ایران اسلامی و... طرح‌ریزی گردیده است.^۱
امام علیه السلام فرمودند:

سرنوشت اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله در جهان، با انقلاب اسلامی ایران ارتباط دارد. کوتاهی، سستی و سهل انگاری در حفظ و تداوم انقلاب و در نتیجه سقوط، نابودی و مرگ انقلاب، به اسلام راستین صدمه و ضربه خواهد زد. بنابراین بر مسلمانان سعی و کوشش گسترده در راه تداوم انقلاب اسلامی ایران، به منظور حفظ اسلام لازم است.^۲
امام یکی از راه‌های حفظ اسلام را معرفی انقلاب اسلامی به جوامع دیگر، در موسم حج بیان می‌کنند. مقام معظم رهبری نیز می‌فرماید:

ما معتقدیم که حج، جا و میدان ماست. این میدان، با عظمت است. معلوم است که عظمت این میدان، همان یکی دو میلیون آدمی که آنجا هستند، نیست. بلکه کل دنیای اسلام است؛ چون هر کدام به شهرها، کشورها و خانه‌های خودشان می‌روند و خبری از حج می‌برند. پس، شما از اندونزی تا اروپا را زیر پوشش گرفته‌اید. اگر شما در حج که هستید، بتوانید آن کاری را که ﴿وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ ایجاب می‌کند، انجام بدهید، تمام دنیای اسلام را زیر پوشش گرفته‌اید. کاری انجام شده، که با هیچ وسیله دیگری آن کار امکان ندارد؛ یعنی اگر ما روزنامه ای داشته باشیم و بتوانیم آن را در خانه این تعداد آدم در سراسر دنیا بفرستیم، نمی‌تواند آن اثری را داشته باشد که حضور این جمع و تشکیل این جماعت و دیدن اشخاص و ابدان شماها برای آنها ممکن است این اثر را بگذارد. حج، میراث این ملت و میراث این انقلاب و متعلق به آن است. جمهوری اسلامی حج را شناخت. این، بصیرت امام بود. امام درست در سر بند های اساسی انگشت

۱. نشریه پیام انقلاب، ش ۶۸، ص ۲۳.

۲. صحیفه نور، ج ۱۲، صص ۶ و ۷.

گذاشته بود. در اسلام خیلی واجب وجود دارد؛ روزه هم یک واجب اساسی است؛ اما امام روی نماز جمعه و روی حج، یعنی آن بخش های حساس و سر بندهای مهم، خیلی تکیه کرد و دائم از سال اول نسبت به حج حرف زد.^۱

مبانی و مؤلفه‌های صدور انقلاب

معنوی و دینی

معنویت گرایی:

ما که می‌گوییم انقلاب را می‌خواهیم صادر کنیم، می‌خواهیم همین معنایی که پیدا شد، همین معنویتی که پیدا شده است در ایران، همین مسائلی که در ایران پیدا شده، ما می‌خواهیم این را صادر کنیم. ما نمی‌خواهیم شمشیر بکشیم و تفنگ بکشیم و حمله کنیم.^۲

توحید:

به لطف خدا در حاکمیت جمهوری اسلامی ما اختلافی بر سر مواضع اصولی، سیاسی و اعتقادی وجود ندارد و همه مصمم اند تا توحید ناب را در بین ملل اسلامی پیاده نموده و سر خصم را به سنگ بکوبانند تا در آینده ای نه چندان دور، به پیروزی اسلام در جهان برسند.^۳

اسلام:

بحمدالله امروز قدرت ایرانی و قدرت اسلام در ایران، به طوری است که توجه همه ملت‌های ضعیف را به خودش معطوف کرده است و اسلام، صادر شده است در سراسر دنیا، و منظور ما از صدور انقلاب همین بود و تحقق پیدا کرد و ان شاءالله، اسلام در همه جا غلبه بر کفر پیدا خواهد کرد!^۴

۱. بیانات رهبری، ۱۳۷۸.

۲. بیانات امام خمینی در جمع مسئولین دانشگاه امام صادق، ۶۲/۶/۱۵.

۳. پیام امام خمینی در جمع سپاه و نیروهای نظامی، ۵۹/۳/۱۰.

۴. پیام امام خمینی به مسلمانان جهان به مناسبت عید سعید قربان، ۶۳/۶/۷.

اجتماعی

پیام صلح و دوستی: «ما می‌گوییم انقلابمان را می‌خواهیم صادر کنیم... می‌خواهیم بین ملت‌ها و دولت‌ها آشتی بدهیم».^۱

عدالت:

من امیدوارم که این عدالتی که به یمن وجود اسلام و اولیای اسلام در بین بشر آمد، ما بتوانیم بعد از ۲۵۰۰ سال ظلم و بعد از پنجاه سال خیانت و ظلم، ستم و چپاولگری بتوانیم - ان شاءالله تعالی - در ایران اولاً، و در سایر جهان، بعدها پیاده کنیم.^۲

سیاسی

گسترش نفوذ اسلام در جهان:

ما این واقعیت را و حقیقت را در سیاست خارجی و بین‌المللی اسلامی‌مان بارها اعلام نموده‌ایم که در صدد گسترش نفوذ اسلام در جهان و کم کردن سلطه جهان‌خوران بوده و هستیم.^۳

ما که می‌گوییم انقلابمان را می‌خواهیم صادر کنیم و به همه کشورهای اسلامی، بلکه به همه کشورهایی که مستکبرین برضد مستضعفان هستند، می‌خواهیم یک همچو وضعیتی پیش بیاوریم که یک دولت زورگوی جبار آدمکش و امثال ذلک نباشد.^۴ همان مردمی که تصمیم دارند با صدور پیام انقلاب اسلامی‌شان نه تنها کشورهای اسلامی، که مستضعفان جهان را به اسلام عزیز و حکومت عدل اسلامی آشنا سازند.^۵

۱. پیام براءت امام خمینی، به زائران بیت‌الله الحرام، ۶/۵/۶۶.

۲. بیانات امام خمینی، در جمع سفرای کشورهای اسلامی، ۲۸/۷/۵۹.

۳. بیانات امام خمینی در جمع شرکت کنندگان کنگره آزادی قدس، ۱۸/۵/۵۹.

۴. پیام امام خمینی به مناسبت سالگرد کشتار مکه، ۲۹/۴/۶۷.

۵. پیام براءت امام خمینی، به زائران بیت‌الله الحرام، ۶/۵/۶۶.

بیداری اسلامی:

اینکه می‌گوییم باید انقلاب ما به همه‌جا صادر بشود، این معنای غلط را از آن برداشت نکنند که ما می‌خواهیم کشورگشایی کنیم. ما می‌خواهیم این چیزی که در ایران واقع شد و این بیداری که در ایران واقع شد و خودشان از ابرقدرت‌ها فاصله گرفتند و دادند و دست آنها را از مخازن خودشان کوتاه کردند، این در همه ملت‌ها و در همه دولت‌ها بشود.^۱

اهداف و دستاوردهای مشترک حج و انقلاب

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، حج و انقلاب اسلامی، یک‌سری وجوه مشترک مانند جهان شمولی، فرازمانی، فرامکانی، صبغه سیاسی (برائت)، اجتماعی، دینی و معنوی، اقتصادی، فرهنگی دارند که می‌توان نتیجه گرفت حج و انقلاب، دارای مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی یکسانی‌اند. در نتیجه آثار و اهداف یکسانی را دنبال می‌کنند؛ چنانکه می‌توان گفت، پسوند اسلامی برای انقلاب، پسوند کاملاً صحیحی است.^۲

ترویج معارف اسلام و گسترش تفکر اسلامی

امام خمینی علیه السلام احیای تفکر دینی را اولین حرکت و اقدام اساسی خویش برگزید و از آغازین لحظات حیات فکری، اجتماعی و سیاسی خویش، تبیین اسلام ناب و پیراستن آن از آرایه‌های آمیخته با جهل و جمود و خرافه را پیگیری کرد و تحول در عقاید و افکار مردم و بازگشت آنان به خویشتن اصیل اسلامی را عامل اصلی حرکت اجتماعی و سیاسی برای واژگون‌سازی اساس و بنیان حکومت نامشروع شاهنشاهی و بنیان‌نهادن حکومت اسلامی دانست. انقلاب اسلامی ایران، توجه خاصی به تمدن و

۱. بیانات امام خمینی به مناسبت سالگرد کشتار مکه، ۶۷/۴/۲۹.

۲. ر.ک: ارزیابی عوامل سیاسی انسجام بخش میان مسلمین در موسم حج، زهرا معینی‌پور، ۱۳۹۱.

جهان‌بینی اسلامی داشت. این رویداد در بیداری مسلمانان جهان و نوزایی باورهای دینی، نقش مهمی ایفا کرد. از منظر امام راحل علیه السلام، مفهوم صدور انقلاب نیز در واقع، انتقال ارزش‌های معنوی و الهی آن و رساندن این رسالت به گوش جهانیان از طریق استفاده از امکانات و ابزارهای پیام‌رسانی است که باید این هدف، با استفاده از راهکارهای موجود مانند دعوت و تبیین مفاهیم و معارف اسلامی در جهان، معرفی و تبیین فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی، فراهم کردن زمینه‌های مناسب برای گفت‌وگوی تمدن‌ها و فرهنگ‌ها، تقویت وحدت امت اسلامی، احیای فرهنگ اهل بیت علیهم السلام و ترویج و گسترش زبان و ادبیات فارسی تحقق یابد.

انقلاب اسلامی ایران در چند دهه اخیر، همواره منادی صلح، آزادی، احترام به حقوق بشر، مردم‌سالاری و... بوده است. امروز، این ایران اسلامی است که احیاگر اسلام، تنها پاسخ حقیقی و قابل اطمینان بشر مدرن شده است. از این رو می‌توان حج را فرصت گران‌قدری برای گسترش ایده‌های نظری انقلاب اسلامی و تسری آرمان‌های متعالی دین مبین اسلام، به تمام اقصا نقاط جهان دانست. بی‌شک این مناسک، فرصت بسیار مناسبی است تا حداقل، سایر مسلمانان جهان، از ماهیت آرمان‌های انقلاب اسلامی آگاه شوند. در حقیقت، حج می‌تواند یک فرصت استثنایی در ذیل پروژه دیپلماسی عمومی انقلاب تعریف شود. اما بی‌شک، مهم‌ترین راهکار برای پیشبرد این هدف، آشنایی با الگوی‌های ذهنی مخاطبان و بهره‌گیری از هادیان فکری مجرب و حاذق است. روح معنوی، فکری و عرفانی‌ای که بر این تجمع حاکم است، به جامعه اسلامی رنگ معنوی خاصی می‌دهد و زمینه یک ارتباط وسیع بین الملل اسلامی را فراهم می‌کند که در آن، منیت‌ها و خودبینی‌ها رنگ می‌بازد و توحید ناب بر آن حاکم می‌شود و زمینه همبستگی در مسیر تکاملی انسان را بین همه جهان اسلام پدید می‌آورد.

حج، کانون معارف الهی، و بهترین میعادگاه معارفه ملت های اسلامی است که مسلمانان، با برادران و خواهران دینی و اسلامی خود، از سراسر جهان آشنا می شوند و در خانه ای که متعلق به تمام جوامع اسلامی و پیروان ابراهیم حنیف است، گرد هم می آیند و با کنارگذاردن تشخیص ها و رنگ ها و ملیت ها و نژادها به سرزمین و خانه اولین خود رجعت می کنند و با مراعات اخلاق کریمه اسلامی و اجتناب از مجادلات و تجملات، صفای اخوت اسلامی و دورنمای تشکل امت محمدی ﷺ را در سراسر جهان به نمایش می گذارند.^۱

مقام معظم رهبری با اشاره به نقش و اهمیت رفتار زائران ایرانی در معرفی حقایق موجود در ایران اسلامی، خاطر نشان کردند:

یک زائر ایرانی باید مظهر انسانی متدین، مؤدب، مرفه، بانضباط، مهربان با دیگران و معتقد به برادری اسلامی باشد، و این تبلیغ عملی، از هر سخن و بیانی مؤثرتر است. حج متعلق به ماست. ما باید جهت حج را طوری قرار بدهیم که جمهوری اسلامی، یعنی انقلاب، یعنی همان اسلام راستین و همان میراث حقیقی رسول اکرم ﷺ، این را ما بایستی محل استفاده مؤمنین قرار بدهیم و حج از این قبیل است. اینها باید برنامه ریزی بشود.^۲

ما امروز حکومت اسلامی هستیم؛ ادعای ما این است. ما معتقدیم که حج، جا و میدان ماست. این میدان، با عظمت است. معلوم است که عظمت این میدان، همان یکی دو میلیون آدمی که آنجا هستند، نیست. بلکه کل دنیای اسلام است؛ چون هر کدام به شهرها، کشورها و خانه های خودشان می روند و خبری از حج می برند. پس شما از اندونزی تا اروپا را زیر پوشش گرفته اید. مسلمانان، همه در حج بودند و

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۳۲.

۲. بیانات، مقام معظم رهبری، ۷۰/۴/۲۳.

شما آنجا حضور داشتید. اگر شما در حج که هستید، بتوانید آن کاری را که ﴿وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ ایجاب می‌کند انجام بدهید، تمام دنیای اسلام را زیر پوشش گرفته‌اید. کاری انجام شده که با هیچ وسیله دیگری آن کار امکان ندارد؛ یعنی اگر ما روزنامه‌ای داشته باشیم و بتوانیم آن را در خانه این تعداد آدم در سراسر دنیا بفرستیم، نمی‌تواند آن اثری را داشته باشد که حضور این جمع و تشکیل این جماعت و دیدن اشخاص و ابدان شماها برای آنها ممکن است این اثر را بگذارد. این، یک چیز دیگر است؛ ما در حج باید بتوانیم فرهنگ و اخلاق و منش و رفتار مردم خودمان را طوری بکنیم که اینها الگو بشوند و کسانی که نگاه می‌کنند، یادشان نرود.^۱

همه مراقب رفتار خودشان باشند. هر کدام از حاجیان امسال ما که از ایران حج می‌کنند، جزئی از یک حرکت عظیم و از یک کار بزرگ جهانی و اسلامی و انقلابی و سیاسی و عبادی هستند؛ باید خودشان را جزئی از این مجموعه به حساب بیاورند و آن‌گونه عمل کنند. پس، لازمه این احساس آن است که همه مراقب رفتار خودشان باشند. در اخلاق، در برخورد با مسلمین سایر کشورها، در چگونگی رفتار، در خانه، در مسیر، در حرم، در هنگام ادای مناسک - هر جا که هستند - رفتار و اخلاق خود را طوری بکنند که برای اسلام و انقلاب و امام مایه آبرو باشد.

وقتی رحمت الهی برای ما پیش خواهد آمد که مواظب و مراقب خودمان باشیم؛ مراقب حرف زدندان، مراقب اقدام کردندان، مراقب تبلیغاتمان. این فضای بی بندوباری در حرف زدن، در اظهارات علیه دولت، علیه کی به خاطر اغراض، اینها چیزهایی نیست که خدای متعال از اینها به آسانی بگذرد. آن وقت کسانی خطا می‌کنند، خدای متعال ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾؛ بلکه

این جوری است. بعضی از ظلم‌ها بعضی از کارها هست که نتیجه و اثر آن دامن همه، نه فقط دامن آن ظالم، را می‌گیرد، بر اثر رفتار یک عده‌ای که در گفتار خودشان، در عمل خودشان، در قضاوت خودشان ظلم می‌کنند. باید مراقب این چیزها بود.^۱

امروز آبروی اسلام بسته به وجود شماست که می‌روید دسته‌جمعی در این مواقف کریمه، و سایر مسلمین، شما را مشاهده می‌کنند. شما باید الگو باشید برای جمهوری اسلامی - چه روحانیون، چه رؤسای کاروان‌ها و چه سایر حجاج - امسال حج نمونه است؛ حج جمهوری اسلامی است؛ نه حج رژیم طاغوتی. شرف زیاد و مسئولیت زیادتر است. مسئولیت همه داریم در مقابل اسلام. امروز نه شما تنها، همه قشرهای ملت، دولت، همه مسئول‌اند در مقابل خدای تبارک و تعالی و در مقابل اسلام. ما که مدعی هستیم دولت جمهوری اسلامی و رژیم طاغوتی رفت و به‌جای او جمهوری اسلامی آمد، ما باید اثبات کنیم این مطلب را که تغییر کرده است، تحول حاصل شده است، در همه چیز. در موسم حج، زائران به کسب اخلاق خوش در برخورد با دیگران، تواضع، ایثار و از خودگذشتگی، احترام به هم‌نوعان و مانند آن می‌پردازند. می‌کوشند آن صفات معنوی را در خود تقویت کنند و رذایل اخلاقی را از خود دور سازند. حج در آیینی پر راز و رمز و در آمیزه‌ای شگفت‌آور از شکوه و خاکساری، و اقتدار و فروتنی، نمادی از مبارزه و جهاد نفسانی را در راه تحقق حیات طیبه انسانی، در برابر چشم آدمی می‌گذارد.^۲

اخلاق کریمه انسانی - اسلامی را با همه زوار، از هر طبقه و هر طایفه و هر رنگ و هر زبان و هر کشور باشند، با دقت مراعات نمایند و در برخوردها و رفت و آمدها در جمیع اوقات و احوال و پیشامدها صبور و بردبار باشید و کریمانه با همه رفتار

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۸/۸/۸۷.

۲. صحیفه حج، بیانات مقام معظم رهبری، ج ۲ ص ۲۴۰.

نمایید و در مقابل درشتی‌ها، نرمی و سلم و در مقابل بدرفتاری‌ها، خوبی و محبت کنید و برای رضای خداوند تعالی تحمل هر پیشامد بدی، از هر کس باشد، با روی گشاده و سعه صدر نمایید.^۱

چون اراده حج کردی، دنیا و راحت و خلق را وداع گوی و حقوقی که از مردم بر گردن داری ادا کن. خوش معاشرت باش. اوقات فرایض خدا و سنن پیغامبرش و آنچه از ادب، تحمل و صبر و شکر و شفقت و سخا و ایثار را که بر تو واجب است، در تمام اوقات رعایت نما.^۲

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «خدای سبحان، کعبه را مظهر تواضع بندگان در برابر عظمت خویش و نشانه اعتراف آنان به بزرگی و قدرت خود قرار داد».^۳ خداوند، باریافتن به حرم امن خود را نشانه فروتنی بندگان خود قرار داد و از بین بندگان، انسان‌های شنوا، متواضع و مطیع را انتخاب کرد که به جای انبیا می‌ایستند و همانند فرشتگان، دور عرش خدا طواف می‌کنند.^۴

نقش حج در تبیین و گسترش اهداف اجتماعی انقلاب

هدف اجتماعی انقلاب: تشکیل امت واحده

عبادات و فرایض، افزون بر جنبه فردی، با مسائل اجتماعی و حقوق جمعی نیز در ارتباط است. اما حج در این میان، از ویژگی منحصر به فردی برخوردار است؛ زیرا حضور در جمع و روابط اجتماعی را نمی‌توان از جوهره حج جدا ساخت. فضای حج و زمان و مکان و سایر ضرورت‌های این فریضه بین‌المللی - اسلامی، زمینه تحقق این

۱. پیام امام خمینی، ۶۵/۵/۱۶.

۲. ص ۱۰۸.

۳. نهج البلاغه، خطبه اول.

۴. جوادی آملی، ص ۲۶۲.

ارتباط اند. از آن هنگام که زائر خانه خدا از وطن خویش آهنگ حج می‌کند تا آنگاه که به وطن باز می‌گردد، رابطه‌اش با جمع است؛ نه تنها از لحاظ سیر و سفر و تدارکات و امکانات غذا و مسکن و مرکب، بلکه از لحاظ اعمال و مناسک؛ زیرا طواف، حضور در عرفات و مشعر و منا و افاضه و حرکت جمعی در هریک از مشاعر حج، جز در فضای جمع، آن هم یک جمع بین المللی و بی نظیر تحقق نمی‌پذیرد. بنابراین روح جمعی در تار و پود حج تعبیه شده و از آن تفکیک ناپذیر است. به علاوه آنکه، آثار اجتماعی جهان شمول، در تشریح این فریضه بزرگ لحاظ شده است و جز از رهگذر این میقات عظیم، قابل دسترسی نیست.^۱

نقش حج در القا و تزریق حس وحدت

واژگانی چون تعاون، جماعت، اجتماع، مودت، اخوت، الفت، تألیف قلوب و... که در متون دینی زیاد وارد شده است، به نوعی دربردارنده معنای وحدت و اتحاد است؛ مانند: «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى»^۲، «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً»^۳، «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»^۴، «وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا»^۵.

حج به عنوان یکی از شعایر بنیادین اسلامی، حرکتی اجتماعی است. هرچند حج به صورت فردی تکلیف شده است، تجمع فرد فرد مسلمانان، در یک موسمی واحد، و در مکانی واحد، حاکی از بعد اجتماعی آن است. مقام معظم رهبری می‌فرماید:

حج مظهر وحدت و اتحاد مسلمانان است. اینکه خداوند متعال همه مسلمانان و

۱. ارزیابی عوامل سیاسی انسجام‌بخش میان مسلمین در موسم حج، ص ۸۴.

۲. مائده: ۲.

۳. روم: ۲۱.

۴. حجرات: ۱۰.

۵. آل عمران: ۱۰۳.

هر که از ایشان را که بتواند، به نقطه‌ای خاص و در زمانی خاص فرامی‌خواند و در اعمال و حرکاتی که مظهر همزیستی و نظم و هماهنگی است، آنان را روزها و شب‌هایی در کنار یکدیگر مجتمع می‌سازد، نخستین اثر نمایانش، تزریق احساس وحدت و جماعت در یکایک آنان و نشان دادن شکوه و شوکت اجتماع مسلمین به آنان، و سیراب کردن ذهن هر یک تن آنان از احساس عظمت است. با احساس این عظمت است که مسلمان اگر تنها در شکاف کوهی هم زندگی کند، خود را تنها حس نمی‌کند. با احساس این حقیقت است که مسلمین در هر یک از کشورهای اسلامی، شجاعت برخورد با اردوگاه ضدیت با اسلام، یعنی همین سلطه سیاسی، اقتصادی دنیای سرمایه‌سالاری و عوامل و ایادی آن و نیرنگ و فتنه‌گری آن را می‌یابند و افسون تحقیر - که اولین سلاح استعمارگران غربی در برابر ملل مورد تهاجمشان بوده و هست - در آنان نمی‌گیرد. با احساس این عظمت است که دولت‌های مسلمان، با تکیه به مردم خود، از تکیه به قدرت‌های بیگانه، خود را بی‌نیاز حس می‌کنند.^۱

نقش حج در گسترش ارزش‌های اسلامی و احیای هویت اسلامی

هر فرهنگ و تمدنی، برای حفظ و بازآفرینی خود، نیازمند گسترش هنجارها و ارزش‌های خود از طریق هنجارهای خاص اجتماعی است. حج از این حیث هنجاری اسلامی است که به گسترش ارزش‌های اسلامی می‌پردازد. حج به‌عنوان یک سنت همیشگی، سالیانه در احیای هویت اسلامی و نفی هویت‌های ساختگی قومی - ملی کاملاً مؤثر بوده است. مقام معظم رهبری راه مقابله با نیرنگ‌های استعماری را وحدت دانسته، می‌فرماید: «یکی دیگر از ویژگی‌های هر انقلابی، همبستگی و اتحاد است و پیروزی انقلاب، مدیون اتحاد ملت ایران، لر، ترک، جلوگیری از تفرقه و اختلاف قومی و... می‌باشد».

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۷۰/۳/۲۶.

آیین حج، به‌عنوان عالی‌ترین و گسترده‌ترین اجتماع انسانی در دنیا مطرح است. حج نه‌تنها از نظر تئوریک، بلکه در واقعیت اجتماعی نیز همواره جایگاه ویژه‌ای برای مسلمانان داشته است.^۱

حج مهم‌ترین مناسک دینی در آیین مقدس اسلام است که سالانه میلیون‌ها نفر از مسلمانان سراسر جهان را در اجتماعی بزرگ گرد هم می‌آورد^۲، و این حضور میلیونی و معارفه آنان با ملت‌ها و شعوب دیگر، عاملی در گسترش ارزش‌هاست.

نقش حج در ایجاد همدلی و افزایش تعاون و همکاری در هدف، روش و عمل

یکی از عوامل ایجاد وحدت همدلی، تعاون و همکاری است که در پیروزی انقلاب، نقش کلیدی داشت. در موسم حج، افراد و گروه‌های زیادی از مناطق، نژادها و سلیقه‌های گوناگون در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و وحدت و همدلی میان آنان پدید می‌آید و در نتیجه دل‌هایشان به یکدیگر نزدیک می‌شود. تلاقی و همدلی افراد و گروه‌های مختلف، از میقات آغاز می‌گردد و در طواف و سعی، عرفات و مشعر و منا به اوج خود می‌رسد. تجربه حج، به‌منزله تجربه‌ای تحول‌بخش، از حل شدن در یک امت واحد اسلامی و احساس برادری و همدلی، چیزی است که زائران بسیاری پس از انجام حج به آن اشاره می‌کنند. نشانه‌هایی از چنین تجربه‌ای هم در گزارشات مکتوب و روایات شفاهی حاجیان دیده می‌شود.^۳

بررسی مجدد تیموری که نقش مراسم مذهبی، عبادات و مکان‌های دینی در بهداشت روان را مورد بررسی قرار داده، یک نمونه قابل توجه است. وی با بیان تحلیلی در این زمینه، نتیجه می‌گیرد:

۱. از ناصر خسرو تا آل احمد، نعمت‌الله فاضلی، ۱۳۹۱، ص ۱۳.

۲. همان، ص ۶۵.

۳. حج ایرانی و تنش‌گفتمان‌های رقیب، مهرداد عربستانی، ۱۳۹۱، ص ۱۳۵.

مراسم عبادی به شکل دسته‌جمعی، در بهداشت روانی تأثیر گذاشته و گذشته از احساس آرامشی که حاصل کلیه مراسم عبادی دسته‌جمعی است، همدلی و هم‌داستانی و نزدیک شدن انسان‌ها به هم و نوعی یکپارچگی را به وجود می‌آورد. این امر حالت خلسه‌ای را به جمع می‌بخشد که ناشی از فراموش کردن خود و توجه به حق است و تسکین‌دهنده اختلالات جسمی و روانی می‌باشد.^۱

در مراسم مذهبی دسته‌جمعی، نوعی یکپارچگی با احساس همدردی عمومی، باعث نزدیک شدن انسان‌ها به هم، و تقسیم شادی‌ها بین همه، و در نتیجه، کاهش دردها می‌شود. در مراسم مذهبی‌ای که اغلب شامل تجمعات انسانی همراه با حرکات موزون و سرودهایی دسته‌جمعی همراه است، بعد از لحظات کوتاهی نوعی یکپارچگی و همدلی در بیشتر جمعیت ایجاد می‌شود و این خود باعث تسکین و احساس شریک بودن در یک درد مشترک می‌گردد و حمایت جمعی، احساسات لذت‌بخش را به وجود می‌آورد. این مراسم، به تدریج تکرار احساسات خلوص و شغف و سبکی در افراد را به وجود می‌آورد؛ ولی باعث می‌شود گروه، لحظاتی از خود فارغ شوند و به غیر خود بیندیشند و نهایتاً همه افراد به یک مرجع ثابت و مشخص معطوف گردند. احساس اینکه او حامی، قادر و مهربان است، دردهای انسان را می‌فهمد و مرهم می‌گذارد، بهترین عامل احساس آرامش بوده است.^۲

دورکیم اعتقاد دارد که همین مناسک و ماهیت جمعی چنین گردهمایی هاست که این همه شور و شوق برمی‌انگیزد و شرکت‌کنندگان را به اهمیت گروه و جامعه، در قالب آیین‌های مذهبی، آگاه می‌سازد؛ بدین‌سان مناسک همبستگی و انسجام اجتماعی را ایجاد و حفظ می‌کند.^۳

۱. میر محمد ولی مجد تیموری، ص ۱۲۸.

۲. همان، ص ۱۲۹.

۳. مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، حسن رهبری، ۱۳۸۰، ص ۱۵۵.

ردکلیف براون معتقد است که مناسک، کارکرد اجتماعی ویژه ای دارند که ضمن حفظ احساساتی که مبنای ساختمان را تشکیل می‌دهند، آن را از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌دهند.^۱

کسانی که در حج حضور می‌یابند، موجب می‌شوند روابط عاطفی و عقلی در آنان افزایش یابد و در راستای امت‌سازی حرکت کنند. هماهنگی در قصد و برنامه و اجرا و روش، باعث می‌شود ناخواسته نوعی وحدت اجتماعی در میان آنان تقویت گردد و یگانگی در هدف و روش و عمل را در خود به وجود آورند.^۲

حج به گونه‌ای تنظیم شده و آیین‌های آن دارای اموری است که مسئله تعاون و همکاری را تقویت می‌کند و موجب اجرای کارهای شایسته و احسان و نیکوکاری می‌شود. برای مثال، بخشش و قربانی و تقسیم آن در میان مردم، به ویژه تنگ‌دستان به معنای دستگیری و تعاون است. وقتی در مهم‌ترین عمل حج، مؤمن موظف می‌شود حیوانی سالم و کامل را ذبح کند و گوشت آن را به بینوایان دهد، این اندیشه در وی تقویت می‌شود که تنها نباید در مقطع کوتاهی و برای رهایی از گرسنگی به او کمک کرد. باید کاری کرد که از فقر و فاقه درآید. این گونه است که فکر تعاون و همکاری اجتماعی، برای از میان بردن فقر در انسان تقویت می‌شود. اندیشه برای بینوایان در کوتاه‌مدت (سیرکردن شکم) موجب می‌شود تا در اندیشه رهایی او از فقر برآید. این گونه است که تعاون و همبستگی اجتماعی در اعمال خیر و نیکوکاری، در میان مردمان افزایش می‌یابد.^۳

۱. مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، ص ۱۵۵.

۲. کارکردهای سیاسی حج، کریم حسینی، ۱۳۸۶، ص ۷۰.

۳. همان.

نقش حج در لغو امتیازات و تبعیض‌ها

از پیام‌های انقلاب در بعد اجتماعی، لغو امتیازات و تبعیض‌های ناعادلانه‌ای بود که رژیم ستم‌شاهی به وجود آورده بود. یکی از مسائل مهم در حج نیز نفی امتیازات و تبعیض است. همه با یک شکل و لباس و با یک عمل و در یک فرم باید به انجام مناسک پردازند.^۱ سلسله مراتب نفی می‌شود و شیوه طبقه فرودست اعمال می‌گردد و همه با اتخاذ این شیوه، ضمن خارج شدن از امتیازطلبی و روح تبعیض، با مشکلات طبقه فرودست آشنا می‌شوند؛ سادگی احرام و محو هویت‌های شخصی در این مکان، خط بطلانی بر تفکر نظام سرمایه‌داری است. خداوند در آیه ۱۲۵ سوره بقره می‌فرماید: «حضور توده‌های مردم در اجتماع فراگیر حج، در حالی انجام می‌پذیرد که هرگونه امتیازات گروهی و طایفه‌ای و مانند آنان، حذف و سلب شده است و همگان، به‌عنوان انسان، در این اجتماع حضور می‌یابند». درحقیقت، آنچه ملاک حضور در حج است، «ناس» یعنی مردم است. این ناس و مردم، یعنی حضور انسانیت، بی هیچ تفاوت اعتباری که برخی برای خود در نظر گرفته‌اند. این‌گونه است که مردم با یکسان‌بودن انسان‌ها آگاه می‌شوند و درمی‌یابند که هیچ تفاوتی میان انسان‌ها جز به تقوا، یعنی دوری از پلشتی‌ها و زشتی‌ها نیست. بنابراین، انسان در این کارگاه درمی‌یابد که برخی به ظلم و جور و ستم برای خود امتیازاتی را وضع و جعل کرده و حقوق ایشان را ضایع و تباه نموده‌اند. از سوی دیگر، تأکید خداوند بر «ناس»، در آیاتی چون ۹۷ و ۱۹۹ سوره بقره و آیه ۹۷ سوره مائده، نشان می‌دهد که در حج، تنها بی‌امتیازیِ مردمان مهم است.^۲

در حج، هرگونه امتیازی لغو می‌شود تا زمینه برای همبستگی اجتماعی و سیاسی افزایش یابد. عدم تفاوت‌ها و برداشتن امتیازات، حتی برای مقطعی کوتاه از زمان،

۱. ارزیابی عوامل سیاسی انسجام‌بخش میان مسلمین در موسم حج. ص ۸۶.

۲. ر.ک: روزنامه کیهان. کارکردهای سیاسی و اجتماعی حج، کریم حسینی، ۱۳۸۶.

به معنای برابری انسانی است، و این مسئله موجب می‌شود تا اندیشه برابری انسانی و عدم تفاوت‌های برخاسته از مال و مکنت و منصب در میان مردم، به عنوان یک اصل، جایگزین اندیشه تفاوت‌های نژادی یا برتری، برپایه اعتباریات شود. این گونه است که شاه و گدا، و امیر و رعیت، برابری خود را با دیگری نشان می‌دهند تا تنها معیار برتری، نه در دنیا بلکه در آخرت، تقوا قرار گیرد؛ زیرا تقوا امری نیست که بتوان برپایه آن، خود را بر دیگری برتری داد و مدعی شد که چون من از نظر تقوا برتر از دیگری هستم، پس بر او مقدمم؛ چون این تفکر، خود ضد تقواست و این گونه است که هیچ‌کس در کنار دیگری احساس برتری نمی‌کند و همه اعتبارات و امتیازات ظاهری از میان می‌رود. آیات ۱۲۵ و ۱۹۹ سوره بقره و آیات ۲۵، ۲۷ و ۲۸ سوره حج، هرگونه امتیازی را در حج از انسان نفی می‌کنند تا زمینه اتحاد و یگانگی بشری فراهم شود.^۱

حج، عامل مبارزه با تعصبات ملی و نژادپرستی و محدود شدن در حصار مرزهای جغرافیایی است. حج، ابزاری برای شکستن سانسورها و از بین بردن خفقان‌های نظام استثمارگری را فراهم می‌آورد. حج بستری است برای انتقال اخبار سیاسی کشورهای اسلامی از هر نقطه به نقطه دیگر.^۲

نقش حج در انسجام‌بخشی و تقویت مسلمین

حج، همه‌ساله دو میلیون مسلمان را به حضور در این مراسم فرامی‌خواند. این عبادت، نقش نیرومند وحدت‌بخشی را در اسلام ایفا می‌کند و مسلمانان را از نژادها و ملیت‌های مختلف، به اجتماع در این همایش دینی جلب می‌کند. اجتماع مسلمین در حج، موجبات انسجام و تقویت مسلمانان، بازآموزی فرهنگ دینی و پایبندی به احکام

۱. ر.ک: روزنامه کیهان، کارکردهای سیاسی و اجتماعی حج، کریم حسینی، ۱۳۸۶.

۲. ارزیابی عوامل سیاسی انسجام‌بخش میان مسلمین در موسم حج، ص ۸۸.

دینی را فراهم می‌آورد. انجام مناسک یکسان و متحدالشکل که با اهداف و انگیزه‌ها و نگرش‌های مشترک صورت می‌گیرد، به انسجام‌بخشی بیشتر منتهی می‌شود.

نقش حج در بسیج امت برای ایستادگی در قبال چالش‌های فراروی اسلام

در نظر شریعتی، حج بسیج‌کننده امت و بازتوزیع‌کننده قدرت ضعفای امت است. حج، مجاللی برای نقد بی‌عدالتی‌های فاحش، و اعتراض علیه استثمار نخبگان به‌هم پیوسته در حیات سیاسی اقتصادی و دینی است.^۱ حضرت امام در وصیت‌نامه الهی — سیاسی خویش فرمود:

بی‌تردید رمز بقای انقلاب اسلامی، همان رمز پیروزی است و رمز پیروزی را ملت می‌داند و نسل‌های آینده در تاریخ خواهند خواند که دو رکن اصلی آن، انگیزه الهی و مقصد عالی حکومت اسلامی و اجتماع ملت در سراسر کشور، با وحدت کلمه برای همان انگیزه و مقصد. اینجانب به همه نسل‌های حاضر و آینده وصیت می‌کنم که اگر بخواهید اسلام و حکومت الله برقرار باشد و دست استعمار و استثمارگران خارج و داخل از کشورتان قطع شود، این انگیزه الهی را که خداوند تعالی در قرآن کریم به آن سفارش فرموده است، از دست ندهید و در مقابل این انگیزه که رمز پیروزی و بقای آن است، فراموشی هدف و تفرقه و اختلاف است.^۲

نقش حج در تقریب مذاهب

مسلمین، مایه وفاق‌های بسیاری دارند که می‌تواند مبنای یک اتحاد محکم گردد. مسلمین، خدای یگانه را می‌پرستند و به نبوت رسول اکرم ﷺ، ایمان و اذعان دارند. کتاب همه قرآن، و قبله همه، کعبه است. مسلمین همه از یک نوع جهان‌بینی برخوردارند و دارای

۱. حج از دیدگاه شریعتی و آرکون. احمد فکری، ۱۳۹۱، ص ۱۵۷.

۲. وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام خمینی، ص ۲۰.

یک فرهنگ مشترک‌اند و در یک تمدن عظیم و باشکوه و سابقه‌دار شرکت دارند. وحدت در جهان‌بینی، در فرهنگ، در سابقه تمدن، در بینش و منش، در معتقدات مذهبی، در پرستش‌ها و نیایش‌ها، و در آداب و سنن اجتماعی می‌تواند از آنها ملت واحد بسازد و قدرتی عظیم به وجود آورد که قدرت‌های عظیم جهان، به‌ناچار در برابر آنها خضوع نمایند؛ خصوصاً اینکه در متن اسلام، بر این اصل تأکید شده است. مسلمانان به‌نص صریح قرآن، برادر یکدیگرند و حقوق و تکالیف خاص، آنها را به یکدیگر مربوط می‌کند.^۱

اسلام بین همه مسلمان‌ها، عقد اخوت بسته است و همه را دعوت به اعتصام به حبیل‌الله، و پیروی از خط اسلام می‌کند.^۲

منافع و هدف‌های مشترک:

می‌توان با تکیه بر منافع و هدف‌های مشترک، به طرح‌های مهم و فراگیر برای رسیدن به وحدت میان مذاهب اسلامی دست یافت. ... در راه استقلال و ریشه‌کن کردن سرطان استعمار، همفکر و هم‌پیمان شوید. گرفتاری‌های ملل مُسَلِّم را از زبان اهالی هر مملکت شنیده و در راه حل مشکلات آنان، از هیچ‌گونه اقدامی فروگذار نکنید. برای فقرا و مستمندان کشورهای اسلامی فکری کنید.^۳

دشمن مشترک:

شرط همه مناسک و مواقف برای رسیدن به آرزوهای فطری و آمال انسانی، اجتماع همه مسلمانان در این مراحل و مواقف و وحدت کلمه تمامی طوایف مسلمین است،

۱. شش مقاله، ص ۵۰۴.

۲. صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۱۴۲.

۳. همان، ج ۱، ص ۱۵۶.

بدون اعتنا به زبان و رنگ و قبیله و طایفه و مرز و بوم و عصبیت های جاهلی و هماهنگ خروشیدن بر دشمن مشترک.^۱

حج و شناخت ملل مختلف و ارزیابی امکانات آنان

موسم حج، مناسب ترین و بهترین فرصت برای آشنایی و ارتباطات مسلمانان با یکدیگر است. حج، بهترین میعادگاه معارفه ملت های اسلامی است که مسلمانان با برادران و خواهران دینی و اسلامی خود، از سراسر جهان آشنا می شوند.^۲

مقام معظم رهبری نیز می فرماید: «حج، مجموعه شناخت ها [را] در اختیار امت اسلامی (خود، خدا، دیگران، امت اسلامی، دشمن شناسی) قرار می دهد».^۳

امام صادق علیه السلام در بیان علل حج فرمود: «خداوند در حج، وسیله اجتماع مردم مشرق و مغرب را فراهم آورده است تا همدیگر را بشناسند».

یکی از عوامل اختلاف و تفرقه، عدم شناخت مردم از یکدیگر است. در این میان، حج از مؤثرترین عوامل تبادل اندیشه ها و مایه استواری فرهنگ دینی مسلمانان است. در موسم حج، همه اقشار و گروه ها و ملت های مسلمان حضور دارند. همه آنان باهم لبیک می گویند و مناسک حج را انجام می دهند. این اجتماع باعث می شود ایشان با افکار و عقاید یکدیگر آشنا شوند، گرفتاری ها و نیازهای همدیگر را مطرح کنند و در نتیجه، وحدت و همبستگی آنان بیشتر شود. قرآن کریم خطاب به حضرت ابراهیم علیه السلام می فرماید: «و در میان مردم بانگ حج برآور تا آنان، پیاده و سواره، بر مرکب های چابک از هر راه دوری به سراغ تو بیایند تا شاهد منافع خویش باشند».

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۹.

۲. همان، ص ۱۳۱.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۷۷/۱/۱۲.

امام صادق علیه السلام در جواب هشام بن حکم، در مورد حکمت‌های حج فرمود:
اگر هر قوم و ملتی، فقط از کشور و بلاد خویش سخن بگوید و تنها به مسائلی که در آن است بیندیشد، همگی هلاک می‌گردند و کشورهایشان ویران می‌شود و از بسیاری از منافع و سودها و اطلاعات و اخبار محروم می‌شوند. این است فلسفه و دلیل کنگره جهانی حج.

در همایش جهانی حج، مردم در سایه شناخت یکدیگر، زمینه تبادل آرا و افکار را فراهم می‌کنند و هر گروه از هر کشوری که باشند، دستاوردهای علمی و پیشرفت‌های فرهنگی و اقتصادی خویش را به برادران دینی دیگر مناطق و کشورها انتقال می‌دهند، و این‌گونه نوعی همبستگی و علاقه بین آنها ایجاد می‌شود. هرگاه گروه‌ها و اجتماعاتی از مناطق مختلف زمین، با نژادها، رنگ‌ها و آداب گوناگون گرد هم آیند و یکدیگر را بازشناسند، درحالی‌که همه بر یک سخن، که سخن حق است، متفق‌اند و پروردگار یگانه را بپرستند و به یک قبله رو کنند، این وحدت روحانی، آنان را به اتحاد ظاهری نیز فرامی‌خواند و همان‌گونه که گفتارشان یکی است، عملشان را نیز همگون ساخته و از صمیم جان به تبادل امکانات و همیاری در حل مشکلات خود خواهند پرداخت و از آنچه در توان دارند، در تعاون به یکدیگر بهره خواهند گرفت. بدین‌سان، هر جامعه کوچکی به جامعه‌ای بزرگ تبدیل می‌شود و گروه‌ها به یکدیگر می‌پیوندند و با تشکیل توده‌ای عظیم، نیرو و توان و امکانات خود را بر یکدیگر می‌افزایند؛ بدان‌گونه که کوه‌های سر به فلک کشیده در برابر آن تاب مقاومت نخواهند داشت و هیچ قدرت اهریمنی بر آنها فایق نخواهد آمد، و بدیهی است که هیچ عاملی چون اتحاد و همبستگی، برای حل مشکلات کارایی ندارد. دستیابی به وحدت و همبستگی، جز از طریق تفاهم میسر نیست و برای تفاهم، هیچ‌چیز مانند دین و ایمان نقش نخواهد داشت.^۱

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۷۷/۱/۱۲.

نقش حجاج ایرانی در گسترش اهداف اجتماعی انقلاب در کلام رهبری

ارتباطات با برادران مسلمان در دنیای اسلام باید در این مرکز مهم احیا شود. ارتباطات، ارتباطات دولت ها نیست. ارتباطات دولت ها، ارتباطات رسمی است، ارتباطات زبانی است، برای مسائل دیگری است. ارتباط بین آحاد امت اسلامی، ارتباط قلبی است؛ این با ارتباط آحاد ملت ها با یکدیگر حاصل می شود. در دیدار با برادران مسلمانی که از کشورهای دیگر آمده اند، آنهایی که اهل زبان اند، می توانند حرف بزنند، با زبان اظهار محبت کنند، اظهار تعارف کنند، بر روی نقاط مشترک تکیه کنند؛ آنهایی که اهل حرف زدن نیستند، با عمل: جا بدهید، مهربانی کنید، محبت کنید، بعضی از سختی ها و خشونت ها را تحمل کنید؛ یکی ممکن است تنه بزند. شما در مقابلش لبخند بزنید. در عمل سعی کنید این ارتباط به وجود بیاید.^۱

ارتباط برقرار کنید، حرف بزنید، خبر بدهید، خبر بگیرید، روحیه بدهید، روحیه بگیرید؛ حقایقی را که درباره استکبار، مستکبرین، معاندین، مخالفین می دانید - شما سی سال تجربه دارید - برای آن برادرانی که تازه وارد این میدان شده اند، تشریح کنید. آنهایی هم که توانایی تبیین و بیان و این چیزها [را] ندارند، با رفتار خودشان مردم را دعوت کنند؛ مردم را با زبان هم می شود دعوت کرد، اما دعوت قوی تر و بهتر، با عمل است. ادبتان، احترامتان، دل بستگی نشان دادنتان به حقایق حج، اینها رفتارهای جمعی و عمومی است برای بهتر برگزار کردن این واقعه بین الملل اسلامی.^۲

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۹۱/۷/۳.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۹۰/۷/۱۱.

نقش حج در تبیین و گسترش اهداف سیاسی انقلاب

هدف انقلاب: برائت از مشرکان

از مهم‌ترین بخش‌های حج در تبیین اهداف انقلاب، برائت از مشرکان است؛ چنان‌که برائت از مشرکان را ایران، پس از انقلاب مطرح کرد. برائت از مشرکان در امت‌های پیشین نیز بوده است؛ چنان‌که خداوند می‌فرماید: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ...﴾^۱

پیامبر ﷺ نخستین اعلام برائت را در ایام حج انجام داد. امام حسین علیه السلام نیز در مراسم حج با دعوت بیش از هزار نفر از پیروان خود درباره راهبری حق و شیوه حکومت‌داری معاویه، بیاناتی ایراد کرد و از آنان خواست تا سخنان او را به سایر افراد مورد اطمینان برسانند. در این رخداد، نمونه‌ای از بهره‌برداری سیاسی در مراسم حج نمودار شده است.^۲ امام راحل نیز در اثبات این امر، به سنت ابراهیمی و محمدی صلی الله علیه و آله تمسک کرده و پیروی از آن را لازم دانسته‌اند. قرآن مجید فلسفه بنای خانه کعبه را دعوت به توحید، و نفی شرک می‌داند و می‌فرماید: ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾^۳

امام راحل رحمته الله در تفسیر این آیه می‌فرماید:

کدام خانه‌ای سزاوارتر از کعبه و خانه امن، و طهارت والناس که در آن به هرچه تجاوز و ستم و استثمار و بردگی و یا دون‌صفتی و نامردمی است، عملاً و قولاً پشت شود و در تجدید میثاق الست برتکم بت آلهه‌ها و اربابان متفرقون شکسته شود و خاطره مهم‌ترین و بزرگ‌ترین حرکت سیاسی پیامبر صلی الله علیه و آله در ﴿وَإِذْ أَنْزَلْنَا مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى

۱. ممتحنه: ۴.

۲. عبادات و سیاست تار و پود حج، محمد اشتهااردی، فصلنامه قیاسات، ۱۳۸۴، ش ۲۱، ص ۲.

۳. حج: ۲۶.

النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ ﴿۱﴾ زنده بماند و تکرار شود؛ چراکه سنت پیامبر ﷺ و اعلام

برائت، کهنه‌شدنی نیست.^۱

ممکن است کسی بگوید: اعلام برائت از مشرکین، یک مانور سیاسی بود که در زمان پیامبر ﷺ به مرحله اجرا درآمد؛ چه دلیلی بر انجام آن مانور سیاسی در زمان کنونی وجود دارد؟ امام با توجه به این شبهه می‌فرماید: «فریاد برائت از مشرکان، مخصوص به زمان خاص نیست. این دستور است و جاوید».^۲

ممکن است توهم شود که اعلام برائت از مشرکین در موسم حج چه ضرری متوجه استکبار می‌کند و چه نفعی برای امت اسلامی دارد؟ امام در پاسخ این پرسش چنین می‌گوید: «راه‌پیمایی مکه و مدینه است که بسته‌شدن شیرهای نفت عربستان را به دنبال دارد. راه‌پیمایی‌های برائت در مکه و مدینه است که به نابودی سرسپردگان شوروی و امریکا ختم می‌شود».^۳

دکتر شریعتی اشاره می‌کند که معقول‌ترین راه حل فراروی تمام زائران، این است که بدترین شیطان را از منظر خویش برگزینند. اگر زائران تحت حکومت استبدادی یا نظامیگری زندگی کنند، احتمالاً نخستین ستون شیطان، نماد شیطان را سرکوب سیاسی تلقی خواهند کرد.^۴

آیین حج نه تنها برای مسلمانان، بلکه برای قدرت‌های بزرگ دنیا نیز با اهمیت است و برنامه‌هایی که از رسانه‌های مطرح دنیا در موسم حج از آیین پخش می‌شود، اهمیت این ادعا را روشن می‌سازد.^۵

۱. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۱۱.

۲. همان، ص ۲۱.

۳. همان، ص ۲۳۳.

۴. حج تجلی معنویت و کانون دیپلماسی فرهنگی، صالحی امیری، ۱۳۹۱، ص ۱۶۸.

۵. همان، ص ۸.

حج، کارکردی دارد که فرد سیاسی و غیرسیاسی را در یک گروه قرار می دهد. اگر به درستی عمل شود و قدرتمند و حاکم در کنار مردم عادی، و شهروندان دیگر در کنار هم و در یک صف قرار گیرند، حج دارای این توانایی است که به همه صبغه معنوی بدهد. این صبغه، همان بندگی است و بندگی را خاستگاه تزریق سیاست به جامعه قرار دهد. از جنبه های سیاسی دیگر حج آن است که وقتی بر گرد خانه می گردیم و بندگی او را تنها و به طور انحصار در حج، تمرین و تجربه و تکرار می کنیم و کلمه «وحده» و «لیک» در آنجا بیشترین و تنهاترین ادبیات را شکل می دهد، طبیعی است که باید با دشمنان و کسانی که آن راه را نمی پسندند و موانعی بر سر این راه هستند، با آنها هم از سر ستیز و مقاومت در برابرشان برخاست.^۱

حج، ابزار هویت بخشی و بیداری مسلمین

از ابزارهای مهم بیداری اسلامی و مؤثرترین آنها، بهره گیری از کنگره عظیم حج ابراهیمی است که هرساله با حضور جمعیت میلیونی مسلمانان از سراسر جهان برگزار می شود. به تعبیر حضرت امیر علیه السلام خداوند این خانه را پرچمی برای اسلام قرار داده است: «جعلہ سبحانہ و تعالی للاسلام علما و للعائذین حرما». به راستی خانه کعبه، پرچم بزرگ اسلام است که همواره وحدت بخش مسلمین بوده و روح استقلال طلبی، عزت خواهی و دفاع از حقانیت را در وجود آنان زنده می کند. حج نقش بسیار فعالی در هویت بخشی و بیداری مسلمانان در طول تاریخ داشته است؛ به گونه ای که همواره مدافعان حق و حقیقت کوشیده اند از این بستر عظیمی که خداوند متعال در اختیار آنان قرار داده است، برای شناساندن حق و معرفی چهره باطل استفاده کنند. حضرت امام خمینی علیه السلام فرمود: «مکه باید به خانه فریاد علیه ستمگران و جباران تبدیل شود.

۱. کارکردهای مناسک حج، محمود خسروجردی، ص ۶۷.

فریادها و اعلام برائت‌ها به حج، ارزش و روح و به مسلمانان، حماسه‌آفرینی و شجاعت می‌دهد و در دل دشمنان، رعب و وحشت می‌اندازد».

بیداری اسلامی و انقلاب‌های کنونی ملت‌های مسلمان منطقه نیز ریشه در این حماسه و شور و شعور دارد. پیام‌های امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (حفظه الله) به کنگره عظیم حج که هر سال در مراسم پرشور و کوبنده برائت از مشرکین در صبح روز عرفه، به دو زبان فارسی و عربی، خوانده و به زبان‌های زنده دنیا چاپ و توزیع می‌شود، از مؤثرترین عوامل صدور انقلاب اسلامی و بیداری ملت‌های مسلمان منطقه است.

تقویت و بازسازی نیروی مسلمین

یکی از نویسندگان معاصر، ضمن بیان اهمیت حج و ظرفیت عظیمی که در آن نهفته است، از عدم بهره‌گیری درست از این ظرفیت بی‌نظیر چنین اظهار تأسف می‌کند: «این کنگره عظیم الهی که هر سال در کنار خانه خدا تشکیل می‌شود، بهترین فرصت را به مسلمانان برای بازسازی نیروهای خویش و تقویت پیوند برادری و خنثی کردن توطئه‌های دشمنان و باطل کردن نقشه‌های شیطانی آنها می‌دهد. مجموعه این چنین فراگیر و همگانی با انگیزه‌های بسیار والای معنوی، در دنیا بی‌نظیر است. افسوس که مسلمانان هنوز قدرت عظیم حج را در نیافته‌اند».

«گلاستون»، نخست‌وزیر سیاست مدار انگلستان، در گفتار معروفی در مجلس عوام آن کشور گفت:

مادام که نام محمد صلی الله علیه و آله در مأذنه‌ها [صبح و شام] به عظمت یاد می‌شود و قرآن برنامه زندگی مسلمانان است و حج [هرسال با شکوه تمام] برگزار می‌گردد، جهان مسیحیت در خطر بزرگی است و ما از اصلاح جهان (البته اصلاح از دیدگاه

خودشان مساوی با استعمار است) عاجز خواهیم بود.

یکی از رجال مسیحیت و غرب می گوید: «وای بر مسلمانان اگر معنای حج را نفهمند و وای بر دیگران اگر مسلمانان معنای حج را بفهمند».^۱

نمایش قدرت و عظمت اسلام و انگیزه بخشی به ملت‌ها

برائت از مشرکان، علاوه بر اعلام نفرت و تبری از دشمنان اسلام، نمایش قدرت اسلام و رژه جمعی امت اسلامی است. علی علیه السلام می فرماید: «الحج تقویة للدين»^۲؛ «خداوند حج را برای تقویت آیین اسلام تشریح کرد». وقتی به این انتظار از حج، جامه عمل پوشیده می شود که خانه مقدس خدا، رمز وحدت مردم و مرکز اجتماع دل‌ها و همایش سیاسی جامعه اسلامی باشد. لذا در روایات، از حج به جهاد افراد ضعیف تلقی شده است: «هو احد الجهادین هو جهاد الضعفاء»^۳؛ «حج یکی از دو جهاد است؛ حج جهاد ضعیفان است».

همان آثار و ثمراتی که جهاد دارد، حج نیز داراست. جهاد، جنگ مسلحانه با کافران، و حج، جنگ سرد با کافران است؛ چون حج، محل نمایش اقتدار و عظمت امت اسلامی است. در رابطه با اهمیت مراسم حج و برائت از مشرکین، باید گفت که تداوم حج، برائت و توسعه آثار برون مرزی انقلاب، این امید را برمی انگیزد که به زودی همه مسلمانان و محرومان جهان، همانند الگوی مردم ایران در برابر رژیم شاه، با درک مظلومیت و حقانیت انقلاب اسلامی، در همه نقاط علیه استکبار و استبداد به شورش و انقلاب دست خواهند زد و از این طریق راه بقا و دوام انقلاب اسلامی ایران را نیز باز خواهند کرد.^۴ لذا از کارکردهای سیاسی حج، می توان به مسئله اعلان مواضع رسمی

۱. پیام امام شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، ناصر مکارم شیرازی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۲۶۳.

۲. نهج البلاغه، قصار، ص ۲۵۲.

۳. الوافی، ملامحسن فیض کاشانی، ج ۱۲، ص ۲۱۵.

۴. تأثیر انقلاب اسلامی بر کشورهای اسلامی، حشمت زاده، ۱۳۸۵، ص ۶۶.

اسلام و امت اسلامی نسبت به مسائل ریز و درشت اعتقادی، فرهنگی و اجتماعی اشاره کرد. اسلام، شفاف‌سازی در همه امور را بسیار مهم می‌داند و حج را مهم‌ترین موقعیت برای شفاف‌سازی قرار می‌دهد.^۱

امام خمینی علیه السلام در یکی از این پیام‌ها چنین فرمود:

ای مسلمانان در همه بلاد و اقطار عالم به پا خیزید. و ای علمای اعلام جهان اسلام به داد اسلام و بلاد مسلمین و مسلمانان برسید! و در هر گوشه کنار، همچون ملت ایران و دولت آن و علما و بزرگان این سامان، دست رد به سینه ستمکاران غرب و شرق زنید و عمال و کارشناسان دروغین و مستشاران نفت خوار آنان را از بلاد خود بیرون بریزید و همچون سلحشوران ایران، شهادت را بر ذلت، و شرف اسلام و انسانی را بر رفاه و عیش چند روزه توأم با خواری و شرمساری ترجیح داده و در میدان نبرد سیاسی و نظامی بر آنان چیره شوید و از هیاهوی تبلیغاتی آنان باک نداشته باشید که خداوند تعالی با شماست «ان تنصروا الله ینصرکم و یشبث اقدامکم».^۲

آیین و مناسک حج، بستری برای قیام توده‌ها فراهم می‌آورد تا آنان بتوانند با حضور در مکه و اجتماع عظیم و بزرگ آن، به حقوق خویش آگاه شوند و در نهایت، بتوانند با یافتن روحیه و انگیزه مضاعف، از طریق حضور در اجتماعات بزرگ آن، خود را برای مبارزه و جنبش توده‌ای آماده سازند. از این‌روست که خداوند در آیه سوم سوره توبه، موسم حج را فرصتی مناسب برای اعلان مواضع برشمرده است که مردمان سراسر جهان با حضور در این موسم علمی و عملی، می‌توانند با حقوق و تکالیف راستین خویش آشنا شوند و زمینه قیام و جنبش عمومی و توده‌ای را علیه هرگونه ظلم و ستم و تجاوزگری فراهم آورند و خود برای دستیابی به قسط و عدالت مشهود، قیام کنند:

۱. کارکردهای مناسک حج، محمود خسروجردی، ص ۷۳.

۲. صحیفه امام، ج ۱۹، ص ۲۹۰.

﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهُدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِيَتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾^۱

همچنین در آیه ۲۶ و ۲۷ سوره حج، در بیان دستور بازسازی خانه خدا و نیز دعوت مردم برای حضور در این مکان، می فرماید: «ابراهیم علیه السلام مکلف بود مردمان را از سراسر جهان، از شهرها و روستاها و نیز دور و نزدیک به این مکان فراخواند و آنان با حضور در این مکان، مراسم و آیینی را انجام دهند که دارای وحدت رویه و حرکت و هدف است». این حضور توده‌ای، زمینه‌ای را فراهم می‌آورد که مردمان در یک محیط و دوره‌ای آموزشی - علمی، با حقوق خویش آشنا شوند و به تبادل اطلاعات بپردازند و به یکدیگر برای تحول و تغییر فراگیر کمک کنند تا بتوانند حقوق خویش را باز پس گیرند. به همین دلیل است که خداوند، در آیه ۹۷ سوره مائده، به‌جا آوردن و حضور توده‌های مردم در این اجتماع را عامل و سبب تقویت دین می‌شمارد.^۲

نقش حج در ایجاد موقعیت امن و استراتژیک برای مسلمانان

مظلومان و مستضعفان، در دوران خلافت بنی‌امیه و بنی‌عباس، در انتظار فرارسیدن پیام حج می‌ماندند تا بتوانند در محیط امن مکه و حج، علیه حاکمان زمانشان فریاد بزنند. ابوذر در کنار کعبه فریاد می‌زد و مردم را به حق دعوت و از بنی‌امیه به‌شدت انتقاد می‌کرد. امام حسین علیه السلام در آغاز حرکت و نهضت خود، شهر مکه و اجتماع عظیم حاجیان را انتخاب کرد و اولین خطبه‌های حضرت علیه حکومت یزید، در مکه ایراد شد. آن حضرت، قبل از حرکت به سوی کربلا چند ماه در مکه ماند تا حجاج ببینند و ایشان اوضاع سیاسی، اقتصادی و دینی حکومت یزید را برای زائران خانه خدا بیان

۱. مائده: ۹۷.

۲. ر.ک: حج؛ کنگره عظیم امت اسلامی.

کنند و آنها هریک حامل پیام امام علیه السلام، در میان مردم منطقه خود شوند. بعد از آن بود که امام به سوی کوفه و کربلا حرکت کرد.

در دوره های پس از آن حضرت نیز همواره مکه و حج، فرصتی برای دفاع از حق و عدالت و بیداری مسلمانان بوده است. امام صادق علیه السلام در عرفات خیمه می زدند و با معرفی جانشینان بر حق پیامبر صلی الله علیه و آله، راه مبارزه با انحرافات عقیدتی و دفاع از حق را به دیگران آموزش می دادند. امام باقر علیه السلام وصیت می کند که ده سال در سرزمین «منا» برای ایشان عزاداری کنند و جنایات حکومت ظالم را که بر امام و اهل بیت علیهم السلام وارد شده است، بازگو نمایند. در پایان دوران ظلم ستمگران، در آخرالزمان نیز حضرت ولی عصر علیه السلام در مکه ظهور می کند و فریاد عدالت خواهی را به سرتاسر جهان ظلمت زده می رساند. بر همین اساس، حضرت امام خمینی رحمته الله علیه فرمود: «مکه باید به خانه فریاد علیه ستمگران و جباران تبدیل شود.

وجود یک جامعه امن و مطمئن و به دور از هر نوع تجاوزات، از آرزوهای دیرینه دانشمندان و مصلحان بوده است که سازمان ها و جوامع بین المللی در تحقق چنین آرزویی هستند. اما تا کنون ره به جایی نبرده اند. ولی خداوند حکیم براساس حکمت متعالیه اش، قرن ها قبل منطقه ای را در نقطه ای از زمین برای چنین هدفی بنیان نهاده است؛ به حدی که شکار حیوانات و حتی کمک کردن شکارچی به واسطه نشان دادن آن با گوشه چشم هم ممنوع گردیده است. آن هم در منطقه ای که ناامن بود؛ انسان ها ربوده می شدند و همه جا غارت و کشتار بود. قرآن در این زمینه می فرماید: کسانی که با احرام، حج را بر خود واجب کرده اند، باید از تمتعات جنسی و انجام گناه و بحث و جدال اجتناب کنند. پس امنیت اجتماعی در گرو وحدت و انسجام است. اگر محل تشکیل کنگره حج در نقطه امنی قرار داده شده، برای این است که سران و نمایندگان مسلمین، آزادانه و با کمال اطمینان نسبت به یکدیگر و بدون هیچ تشویشی، منافع

مسلمین را در نظر بگیرند و از همدیگر برای رفع مشکلات یاری بجویند؛ زیرا در منطق قرآن، امنیت از پیش نیازهای حج است. همچنین اعمال حج نیز در سرزمین «مکه» صورت می‌گیرد که با دعا و درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام به وادی امن مبدل شد و خدای متعال نیز سرزمین مکه را سرزمینی آزاد قرار داد و به آن، منت‌های حرمت را اعطا کرد و آنجا را بیت‌الله الحرام نام نهاد. از این حیث، همه چیز در مکه امنیت دارد. مهم‌ترین دستاورد اتحاد در همه انواع آن، حفظ صلح، آرامش و امنیت و دورماندن از جنگ و خونریزی و جدایی است؛ زیرا اتحاد در جامعه اسلامی، حس دوستی و همکاری را تقویت می‌کند و همه فتنه‌های اجتماعی را که از برتری‌جویی نژادی ناشی می‌شود، از بین می‌برد، و اتحاد میان مؤمنان، زمینه‌درگیری را مرتفع می‌سازد.

نقش حج در تبیین و گسترش اهداف فرهنگی انقلاب

حج، به‌منزله یکی از مؤلفه‌های فرهنگی مشترک جوامع اسلامی، از ابتدای ظهور اسلام تا کنون، بر اهمیت آن افزوده شده است. حج عامل توسعه شبکه‌ها و ارتباطات علمی و انتقال دانش و تجارب افراد است. حاجیان با گروه‌های علمی و مذهبی سایر کشورهای جهان آشنا می‌شوند و با بهره‌گیری از تجارب یکدیگر، به تکامل علمی و شخصیتی خویش کمک می‌کنند.^۱

تبلیغات فرهنگی و نشر و تبیین معارف اسلامی

امام خمینی شایعه‌پراکنی، تحریف اخبار، وقایع و نشر اکاذیب توسط قدرت‌های بزرگ را برای ضربه‌زدن به انقلاب می‌داند.^۲ با توجه به وجهه فرهنگی انقلاب اسلامی،

۱. حج تجلی معنویت و کانون دیپلماسی فرهنگی، صالحی امیری، ۱۳۹۱، ص ۸۰.

۲. صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۲۰۳.

ناکامی و ضربه‌پذیری آن، عمدتاً از راه خدشه فرهنگی حاصل می‌شود. مسلمانان در همه جای جهان، باید درباره اقدامات توطئه‌آمیز دشمنان هوشیار باشند؛ به‌ویژه نسبت به توطئه‌های فرهنگی مانند نوشتن کتاب‌ها و ساختن فیلم‌ها و نمایشنامه‌های ضداسلامی. در این صحنه، سنگرداران اصلی، نویسندگان و هنرمندانی هستند که دلشان برای اسلام می‌تپد و از حقد و کینه دستگاه‌های استکباری با اسلام و مسلمین باخبرند. ایشان فرهنگ فساد و فحشا و مصرف‌زدگی و می‌خوارگی و شهوت‌رانی را نمونه بارز فرهنگ‌هایی می‌داند که به وسیله استکبار و دست‌های استعماری در میان ملت‌ها ترویج می‌شود. حرکت صحیح اسلامی، صف‌بندی میان دو نظام ارزشی و مبارزه میان دو فرهنگ است: فرهنگ به زنجیرکشیدن بشر، و فرهنگ نجات بشر؛ لذا هر حرکت اسلامی باید خود را برای مقاومت همه زورمندان عالم آماده کند و غافلگیر نشود.^۱

جمهوری اسلامی مظلوم است. من به شما عرض بکنم - من سال‌هاست این را گفته‌ام - جمهوری اسلامی، نظامی است که تمام ارکان اقتدار معنوی در او جمع است؛ مقتدر است، اما مقتدر مظلوم. اینها باهم منافات ندارد. مظلوم است به‌خاطر چی؟ به دلایل مختلف: یکی‌اش این است که دشمنان جمهوری اسلامی برای اینکه فکر و آرمان جمهوری اسلامی در بین جامعه عظیم مسلمان‌ها گسترش پیدا نکند، انواع و اقسام دروغ‌ها را به جمهوری اسلامی بسته‌اند؛ از دروغ‌های اعتقادی و فکری بگیرد تا دروغ‌های فرقه‌ای و سیاسی و اجرایی. این کار را می‌کنند، آن کار را می‌کنند، این‌جور می‌گویند، آن‌جور می‌گویند، این‌جور فکر می‌کنند، آن‌جور عمل می‌کنند. سی سال است که دارند علیه ما دروغ می‌بافند. شما که کارگزار حجید، شما که دلتان لبالب از اعتقاد و ایمان به نظام جمهوری اسلامی است، در حج در کنار این برادر مسلمانی که در معرض این تبلیغات قرار گرفته است، تکلیف اولتان چیست؟

۱. بیانات مقام معظم رهبری. در تاریخ ۷۰/۳/۲۶.

تبیین. معارف اسلامی و معارف نظام اسلامی را تبیین کنید. اینها این را تحریف می کنند، تبدیل می کنند و می خواهند به دروغ مارک دشمنی با فرق اسلامی را به سینه جمهوری اسلامی بزنند. بروید اینها را تبیین کنید. برادران مسلمان ما، خواهان مسلمان ما در سراسر دنیا بدانند که اینجا مال آنهاست؛ بدانند اینجا همان کاری انجام گرفته است که دل هر مسلمانی در آرزوی انجام گرفتن آن است. کدام مسلمان است که در دنیا نخواهد که قرآن حاکمیت پیدا کند. اینجا قرآن حاکمیت پیدا کرده؛ اینجا شریعت حاکمیت پیدا کرده. امروز در دنیای اسلام کیست که از تسلط و نفوذ بیگانگان و کفار در کشورهای اسلامی دلش خون نباشد؟ دل هایشان خون است و نمی توانند حرف بزنند؛ به آنها اجازه نمی دهند حرف بزنند. جمهوری اسلامی همان منبر بزرگ و عظیم و جهانی و آزادی است که همان حرف در دل آنها و فریاد شکسته در گلوی آنها را در اینجا با صدای رسا بلند می کند.^۱

در پی موفقیت های انقلاب اسلامی ایران در طول سه دهه حیات پربرکت خود، امروز، شاهد برگ جدیدی در تاریخ انقلاب اسلامی هستیم که به عنوان الگوی انقلاب های دیگر کشورهای اسلامی مطرح است. در حال حاضر، اندیشه های معمار کبیر انقلاب، امام راحل علیه السلام در دل و جان اندیشمندان، فرهیختگان و علمای جهان نفوذ کرده است و سایر ملت ها آماده پذیرش معارف ناب اسلام و تشیع هستند. موسم حج، فرصتی است برای تبادل اطلاعات و به نمایش گذاشتن عزت و استقلال جمهوری اسلامی ایران؛ چنان که بستر مناسبی برای استفاده از تجربیات مردم دیگر کشورها در پیشبرد امواج بیداری اسلامی نیز محسوب می شود. از این روست که دولت عربستان، می کوشد حجاج کشورهای مختلف، با زائران ایرانی ارتباط برقرار نکنند. «مع ما فيه من التفقه»، یعنی در حج تفقه صورت می گیرد و کسانی که به حج می روند، مسائل دینی و اوضاع جهان اسلام را می فهمند و بررسی می کنند و در

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۸/۸/۸۷.

برگشت به شهر خود، به دیگران منتقل می‌کنند.^۱

مسلمانان در مراسم حج، علاوه بر انجام شعایر اسلامی می‌توانند از مشکلات کشورهای اسلامی آگاهی یابند و با دیگر مسلمانان از سرزمین‌های دیگر، تبادل فکر و اندیشه داشته باشند. امام صادق علیه السلام فرمود: «اسلام چنین اجتماعی را مقرر کرده است تا از شرق و غرب عالم جمع شوند و با یکدیگر در آنجا آشنا و دوست بشوند.^۲

امام خمینی علیه السلام در این باره می‌فرماید:

ای زائران خانه خدا! توطئه‌های راست و چپ و خصوص آمریکای چپاولگر و متجاوز و اسرائیل جنایت‌کار را به گوش عالمیان برسانید و از آنان استمداد کنید و جنایات این جنایت‌کاران را بشمارید.^۳

بر ملت‌های اسلامی لازم است که در این اجتماع مقدس حج، اولاً در مسائل اساسی اسلام و ثانیاً در مسائل خصوصی کشورهای اسلامی تبادل نظر کرده، ببینند که در داخل کشورها، با دست استعمار و عمال آن، بر برادران مسلمان آنان چه می‌گذرد. اهالی هر کشوری باید در این اجتماع مقدس گرفتاری‌های ملت خود را به مسلمین جهان گزارش دهند.^۴

حج، مسلمانان را درباره سرنوشت دیگر هم‌کیشان، حساس می‌سازد و برای اصلاح جامعه اسلامی و خوشبختی مادی و معنوی مسلمانان، راهکارهایی می‌دهد. از بزرگ‌ترین فلسفه‌های اجتماع عظیم حج، توجه مسلمانان به وضع اجتماعی و سیاسی کشورهای اسلامی و باخبرشدن از گرفتاری‌های برادران ایمانی، و کوشش در رفع این گرفتاری‌هاست. «اهتمام به امر مسلمانان، از فرایض مهم اسلام است. باید توجه داشت

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۵/۸/۸۷.

۲. مجموعه آثار، مرتضی مطهری، ج ۲۵، ص ۸۸.

۳. صحیفه نور، ج ۱۰، ص ۲۲۲.

۴. امام خمینی و هم‌گرایان جهان اسلام، سید محمد هاشمی، ۱۳۸۲، ص ۶۸.

که این اجتماع بزرگ که به امر خداوند تعالی در هر سال، در این سرزمین مقدس، فراهم می شود، ملت های مسلمان را مکلف می سازد که در اهداف مقدس اسلام، مقاصد عالی شریعت مطهر و در راه ترقی و تعالی مسلمانان بکوشند. گرفتاری های ملل مسلمان را از زبان اهالی هر مملکت شنیده، و برای حل مشکلات آنان از هیچ اقدامی فروگذار نکنند، برای فقرا و مستمندان کشورهای اسلامی فکری کنند. باید در این اجتماع عظیم الهی که هیچ قدرتی جز قدرت لایزال خداوند نمی تواند آن را فراهم کند، مسلمانان به بررسی مشکلات عمومی یکدیگر بپردازند و با مشورت همگانی، برای رفع آنها بکوشند.^۱

نتیجه گیری

شواهد موجود منطقه، حاکی از آن است که انقلاب اسلامی ایران، تأثیری عمیق بر جوامع اسلامی و بر بیداری مسلمانان جهان داشته است و نور امیدی در دل های آنان روشن کرده است. مهم ترین هدف این انقلاب، معنویت، تجدید حیات اسلام، براندازی نظام کفر و گسترش آیین الهی اسلام است. هدفی که تمام انبیا به دنبال تحقق آن بوده اند. لذا انقلاب اسلامی، هدف اصلی و مرکزی خویش را بر بعد معنوی مقرر می دارد. جنبه سیاسی هدف مذکور، برائت از ایادی شرک و مشرکان، امر به معروف و نهی از منکر و...؛ هدف اجتماعی آن تحقق وحدت کلمه و...؛ هدف فرهنگی آن ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی و مبارزه با تباهی و فساد و...؛ و هدف اقتصادی، تأمین منافع مادی و عدالت اقتصادی و... است. حج نیز به عنوان تجلی معنویت، بزرگ ترین کنگره و مرکز گردهمایی مسلمین است که خود جوانب و کارکردهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دارد و از شاخص ترین برنامه های جهانی اسلام است؛ به عبارتی می توان گفت که حج، گردهمایی پاکان و نیکان،

وارستگان و معنویت‌گرایان (بعد معنوی)، کنگره فرد و جمع (بعد اجتماعی) و کنگره دین و دنیاست (اقتصادی). سیاست است و سیاحت (سیاست) و قادر است اهداف معنوی (تجدیدحیات اسلام - توحید)، سیاسی (مبارزه با کفار و مشرکان و تبری از آنان)، اجتماعی (وحدت، انسجام و تفاهم)، فرهنگی (نشر معارف اسلامی و خنثی‌سازی تهاجمات فرهنگی) و اقتصادی انقلاب را گسترش دهد که این مهم، نیازمند برنامه‌ریزی اصولی و کلان است.

منابع

۱. ارزیابی عوامل سیاسی انسجام بخش میان مسلمین در موسم حج، زهرا معینی، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۱.
۲. از ناصر خسرو تا آل احمد، نعمت‌الله فاضلی، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۱.
۳. امام خمینی و هم‌گرایی جهان اسلام، سید محمد هاشمی، نشر نیایش، ۱۳۸۲.
۴. بحار الانوار، محمد باقر مجلسی، نشر دارالاحیاء التراث العربی، بی‌جا، ۱۴۰۳.
۵. بیانات امام خمینی به مسلمانان جهان به مناسبت عید سعید قربان، ۶۳/۶/۷.
۶. بیانات امام خمینی به مناسبت سالگرد کشتار مکه، ۶۷/۴/۲۹.
۷. بیانات امام خمینی در جمع سپاه و نیروهای نظامی، ۵۹/۳/۱۰.
۸. بیانات امام خمینی در جمع سفرای کشورهای اسلامی، ۵۹/۷/۲۸.
۹. بیانات امام خمینی در جمع شرکت‌کنندگان کنگره آزادی قدس، ۵۹/۵/۱۸.
۱۰. بیانات امام خمینی در جمع مسئولین دانشگاه امام صادق، ۶۲/۶/۱۵.
۱۱. بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۱.
۱۲. پیام امام شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، ناصر مکارم شیرازی، چاپ دوم، تهران، دارکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹.
۱۳. پیام برائت به زائران بیت‌الله الحرام، ۶۶/۵/۶.
۱۴. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، محمد باقر حشمت زاده، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۵.

۱۵. تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، محمد بن حسن حرعاملی، قم، موسسه آل البیت لاحیا التراث، ۱۴۱۶.
۱۶. جامعه‌شناسی شعارهای انقلاب اسلامی ایران، محمدحسین پناهی، تهران، اندیشه معاصر، ۱۳۸۲.
۱۷. حج از دیدگاه شریعتی و آرکون، احمد فکری، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۱.
۱۸. حج ایرانی، وحدت و تنش گفتمان‌های رقیب، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۱.
۱۹. حج تجلی معنویت و کانون دیپلماسی فرهنگی، صالحی امیری، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۱.
۲۰. حج؛ کنگره عظیم امت اسلام، علی پوریا، خبرگزاری سحر، ۱۳۸۷. <http://saharnews.net/view/2051.=Php?Newsid>
۲۱. حدیث ولایت، دفتر مقام معظم رهبری (مدیریت ویژه نشر آثار).
۲۲. خبرنامه تیپ ۸۳ امام صادق علیه السلام، ویژه نامه انقلاب اسلامی، لوح فشرده پرسمان، اداره مشاوره نهاد رهبری، کد: ۱۰۰۱۲۹۹۷۵/۲.
۲۳. خلاصه گزارش آسیب شناسی سفرهای عمره دانشجویی، داوود پرچمی، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، ۱۳۸۸.
۲۴. درآمدی بر جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی ایران، مهدی رهبری، بابلسر، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۴.
۲۵. صحیفه نور، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، تهران، ۱۳۷۹.
۲۶. صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، روح الله خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، تهران، ۱۳۷۶.
۲۷. عبادات و سیاست تار و پود حج، محمد اشتهااردی، فصلنامه قیسات، شماره ۲۱، ۱۳۸۴.
۲۸. عیون اخبار الرضا، ابن بایویه قمی، محمدبن علی، تحقیق: حسین اعلمی، نشر رضا، ۱۳۷۸.
۲۹. کارکردهای سیاسی و اجتماعی حج، کریم حسینی، روزنامه کیهان، ۱۳۸۶.
۳۰. کارکردهای مناسک حج، محمود خسروجردی، پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص

۳۱. مصلحت نظام، ۱۳۹۱.
۳۱. کنز العمال، علاء الدین متقی هندی، تحقیق: حیانی - صفوه السقا، مؤسسه الرساله، بیروت، لبنان، [بی تا].
۳۲. کیمیای سعادت، عبدالحسین زرین کوب، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دهم، ۱۳۸۲.
۳۳. مبانی و مفاهیم قرآنی، ابعاد و جهات حج، احمد مبلغی، خبرگزاری قرآنی ایران، چهارشنبه ۱۳ آبان ۱۳۸۸ شماره خبر: ۴۸۶۸۷۴.
۳۴. مجموعه آثار، شهید مطهری.
۳۵. مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، حسن رهبری، تهران، دبیرخانه کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، ۱۳۸۰.
۳۶. من لا یحضره الفقیه، محمد بن علی بن بابویه صدوق، چاپ اول، قم، جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیه، ۱۳۶۲.
۳۷. نشریه پیام انقلاب، ش ۶۸، ۶۱/۷/۱۰.
۳۸. وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام خمینی علیه السلام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.

